

KATSAUS:

PROTESTANTTINEN LÄHETYSTYÖ OSMANIEEN VALTAKUNNASSA 1800-LUVULLA

Marko Turunen

Evangelisluterilainen uskontotutkimusinstituutti ELRIM

Elektroninen julkaisu - Katsaus - www.elrim.org - 1.11.2013

Marko Turunen © 2013

Tietoa kirjoittajasta:

Teologian kandidaatti Marko Turunen on Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan opiskelija, joka vietti vuonna 2009 puolen vuoden jakson Turkissa maan kulttuuriin, uskonnolliseen elämään ja historiaan tutustuen.

PROTESTANTTINEN LÄHETYSTYÖ OSMANIENTEN VALTAKUNNASSA 1800-LUVULLA

Marko Turunen

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	3
2 Ilmestyskirjan peto vai sairas mies Bosporin rannalla – Osmanien valtakunta 1453-1914.....	4
2.1 Konstantinopolin valloituksesta 1800-luvulle.....	4
2.2 Osmanivaltakunnan rappio 1798-1914.....	5
3 Lähetystyö 1800-luvulla: “The Great Experiment”	6
3.1 Lähetystyöntekijöiden teologia ja ideologia	6
3.2 Lähetystyön tavoitteet.....	7
3.3 Lähetystyön strategia.....	8
4 Lähetystyön tulokset.....	9
4.1 Lähetystyön vaikutus Osmanivaltakunnassa: modernisaatiota ja nationalismia	9
4.2 Lähetystyön vaikutus vähemmistökiristittyjen parissa.....	9
4.3 Millet, kapitulaatit ja suurvaltapolitiikka.....	10
4.4 Turkkilaisten reaktio lähetystyöhön	10
4.5 1800-luvun lähetystyön analyysi.....	11
5 Lähde- ja kirjallisuusluettelo	13
5.1 Lähteet.....	13
5.2 Kirjallisuus.....	13

1 Johdanto

Nykyisen Turkin tasavallan alue on ensimmäisiä alueita, joille kristinusko levisi. Varhaisimpana lähteenä jo Luukkaan Apostolien teot kertoo lähetystyöstä Vähässä-Aasiassa. Apostoli Paavali teki useita lähetysmatkoja alueelle ja perusti seurakuntia ja oli itsekin kotoisin Tarsoksesta, nykyisestä Etelä-Turkista (Ap.t. 21:39). Myös Johanneksen ilmestyksen seitsemän seurakuntaa (Ilm. 1:20) sijaitsivat läntisessä Anatoliassa.

300-luvulla näytti siltä, että kristinusko oli tullut alueelle jäädäkseen. Kristinusko vakiintui ja saavutti valta-aseman tullen Rooman valtionuskonnoksi. Myöhemmin Itä-Rooma eli Bysantin valtakunta oli varhaisen keskiajan ainut kristillinen suurvalta ja se sijaitsi nimenomaan nykyisen Turkin mailla. Bysantin pääkaupunki oli Konstantinopoli, entinen Bysantion, nykyinen Istanbul.¹ Konstantinopolin valloituksen ja Itä-Rooman valtakunnan kukistumisen jälkeen vuonna 1453² kristinusko ei suinkaan hävinnyt alueelta. Osmanihallitsijoiden alaisena kristityt jatkoivat elämäänsä vähemmistönä muslimimaassa. Vielä 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella Osmanien valtakunnassa asui suuri määrä kristittyjä, kreikkalais- ja armenialaisortodokseja, nestoriolaisia ja muiden orientaalistien kirkkojen jäseniä.³

Tänä päivänä Turkin väestöstä 99% on virallisten tietojen mukaan muslimeja.⁴ Tilanne on hämmästyttävä siksi, että alueella on pitkä ja intensiivinen kristillinen historia ja myös siksi, että 1800-luvun aikana käytettiin valtavasti aikaa, vaivaa ja resursseja Osmanivaltakunnan alueella tehtävään lähetystyöhön. Monet protestanttiset kirkot ja lähetysseurat, erityisesti saksalaiset, amerikkalaiset ja englantilaiset, lähettivät noin sadan vuoden aikana lukuisia lähetystyöntekijöitä Osmanivaltakuntaan.

Esseeni tarkoitus on tutkia protestanttista lähetystyötä 1800-luvun ja 1900-luvun alun Osmanivaltakunnassa aina Turkin lähetys historian käännekohtaan, ensimmäisen maailmansodan syttymiseen asti. Käytän kirjoituksessani esimerkkinä amerikkalaista lähetysjärjestöä American Board of Commissioners of Foreign Mission (ABCFM). ABCFM oli suurin 1800-luvulla Osmanivaltakunnassa toimineista järjestöistä ja on hyvä esimerkki siinä mielessä, että se tunnustuksiin sitoutumattomana toimi kattojärjestönä erilaisten kirkkokuntien lähetystyöntekijöille ja kuvastaa näin aikansa protestanttisen lähetysteologian koko kirja.⁵

Tarkoitukseni on kirjoituksessani selvittää lähetystyöntekijöiden teologiaa, lähetystyön tavoitteita, lähetysstrategiaa ja -metodeja sekä lähetystyön tuloksia. Pyrin vastaamaan kysymykseen siitä, miksi

¹ Norwich 1997, 19, 311-315.

² Howard 2001, 40.

³ Baum 2005, 23-25.

⁴ Howard 2001, 5.

⁵ Fleischmann 2006, 263; Pikkert 2006, 71-73.

lähetystyö Osmanivaltakunnassa 1800-luvulla epäonnistui. Lopuksi osoitan mikä oli 1800-luvulla tehdyn lähetystyön vaikutus Turkin kristittyjen ja lähetystyön nykyiseen tilanteeseen. Aloitan esseeni lyhyellä katsauksella Osmanien valtakunnan yleiseen historiaan.

2 Ilmestyskirjan peto vai sairas mies Bosporin rannalla – Osmanien valtakunta 1453-1914

2.1 Konstantinopolin valloituksesta 1800-luvulle

Turkkilaiset saapuivat Anatolian alueelle jo ennen vuotta 1000. Selttukkiheimojen keskuudessa saavutti johtoaseman Osmanin (Ûthmanin) dynastia, jonka keskuudesta sulttaanit nousivat aina 1900-luvun alkuun asti. Osmanit valloittivat vähitellen hajoavan Bysantin valtakunnan alueita, alkaen Anatolian sisämaasta ja edeten myöhemmin rannikolle. 1450-luvulle tultaessa Bysantti oli kukistunut pikkuvaltioksi, jonka alueet rajoittuivat nykyiseen Kreikkaan ja Traakiaan. Viimeinen Itä-Rooman keisari Konstantinos XI kaatui Konstantinopolin valloituksen yhteydessä 29. toukokuuta 1453. Konstantinopolin nimi vääntyi turkkilaisten suussa Istanbuliksi ja siitä tuli uuden Osmanien valtakunnan pääkaupunki.⁶

Konstantinopolin valloitusta seurasi useita vuosisatoja kestävä Osmanien valtakunnan kukoistuskauti ja voimakas laajentuminen. Valloitetujen alueiden kristittyjen huostaan otetuista pojista⁷ kasvatettiin islamin ja kovan kurin avulla janitsaari-kaartin sotilaita⁸, jotka laajensivat valtakuntaa idässä ja lännessä, aina Persiaan ja Arabiaan sekä Tunisiaan ja Unkariin asti. Sulttaani Suleiman Loistavan aikana vuonna 1529 seisoivat turkkilaiset joukot jo Wienin porteilla.⁹ Osmani-imperiumista oli tullut suurvalta, joka oli vakava uhka Euroopalle. Martti Luther oli vakuuttunut siitä, että turkkilaiset olivat Ilmestyskirjassa kuvattu petovalta (Ilm. 13:1) ja “turkkilainen” (*der Türke*) oli Antikristus.¹⁰

Vähitellen kuitenkin seurasi rappeutuminen: Osmanien valtakunta ei pysynyt länsimaiden tahdissa teknisen kehityksen suhteen, vaan se sulkeutui yhä enemmän ja yritti epätoivoisesti pitää kiinni vanhoista perinteistä. Kun Eurooppa avautui löytöretkien ansiosta ulospäin yli merien, väheni myös Osmanivaltakunnan merkitys idän talousmahtina ja Silkkiteien läntisen alkupään vartijana. Tuottoisa maustekauppa Intian ja Euroopan välillä oli edullisempaa hoitaa meriteitse Afrikan ympäri purjehtimalla kuin Konstantinopolin välityksellä.

Osmani-imperiumin sisä- ja ulkopolitiikkaan alkoi vaikuttamaan yhä enemmän läntiset suurvallat Iso-Britannia, Ranska, Yhdysvallat, Saksa ja Venäjä. Imperiumin sisällä vallasta kilpailivat uskonnollisesti konservatiiviset janitsaarit, suurvisiiri, perinteiset islamilaiset johtajat ja tietysti sulttaani itse kaikkine oikeuksineen ja mieltymyksineen.¹¹

⁶ Norwich 1997, 617-634.

⁷ Saksalaisessa kirjallisuudessa ilmiöstä käytetään yleisesti kuvaavaa termiä *Knabenlese*, poikien poiminta.

⁸ Werner & Markov 1979, 27.

⁹ Davison 1988, 37.

¹⁰ Luther 1530

¹¹ Hämeen-Anttila 2004, 78.

2.2 Osmanivaltakunnan rappio 1798-1914

Napoleonin (1769-1821) sotaretki Osmanien hallitsemaan Egyptiin vuonna 1798 osoitti länsimaille, miten haavoittuvainen Osmanivaltakunta tosiasiaa oli: se ei kyennyt puolustautumaan vieraan vallan hyökkäystä vastaan alueensa periferiassa. Myöhemmin Napoleon käytti Osmanien valtakuntaa hyväkseen sodassaan Venäjää vastaan solmimalla ensin liittolaissuhteen vuonna 1806 ja sitten hylkäämällä turkkilaiset oman onnensa nojaan, kun Venäjän kanssa oli pasty sopimukseen vuonna 1807. Ranskalaiset ja venäläiset kävivät keskusteluja siitä, kumman intressialueelle Osmanien valtakunta kuului: Venäjä piti Bosporin salmea strategisesti niin merkittävänä, että tsaari Aleksanteri (1777-1825) kutsui Istanbulia "kotinsa avaimiksi".¹² Valtakunnasta oli tullut suurvaltojen pelikenttä.

Venäjän kanssa käydyn sodan seurauksena Osmani-imperiumi menetti vuonna 1812 Bessarabian provinssin ja uskonnollisten fundamentalistien asema maan sisällä vahvistui. Osmanien valta järkkäsi monissa sen provinseissa: Arabiassa islamilaista fundamentalismia edustava wahhabilaisuus¹³ oli nousussa yhdessä Saudien poliittisten itsenäisyyspyrkimysten kanssa. Egyptissä sulttaanin nimellinen kuvernööri Mehmed Ali hallitsi lähes itsenäisenä ruhtinaana. Kreikassa oli kansallisaate herännyt, samoin Serbiassa ja Moldaviassa. Vuoden 1827 jälkeen Kreikka saavutti itsenäisyyden ja Ranska valloitti Algerian vuonna 1830. Venäjän vaikutusvalta oli kasvanut niin suureksi, että tsaari Nikolaus päätyi kutsumaan Osmanien valtakuntaa "sairaaksi mieheksi", jonka kuoltua Venäjä perisi sen omaisuuden.¹⁴

Sulttaani Mahmud II (1785-1839) pyrki uudistamaan Osmanivaltakuntaa näiden takaiskujen myötä. Hän aloitti uudistamalla sotavoimia ja ensitöikseen poisti käytöstä janitsaari-kaartin vuonna 1826.¹⁵ Mahmud hankki eurooppalaisia sotilasasiantuntijoita, uudisti koululaitosta ja edisti kieltenopetusta, pyrkien näin "länsimaalaistamaan" valtakuntaansa. Myös tasa-arvoa pyrittiin lisäämään siten, että eri uskontojen edustajilla olisi parempi asema lain edessä. Sulttaani Mahmud II:n aloittamaa uudistusten kautta kutsutaan nimellä *Tanzimat* eli uudelleenjärjestely, joka kesti aina vuoteen 1876 asti.¹⁶

Krimin sodassa vuosina 1853-1856 Osmanien valtakunta asettui Yhdistyneen kuningaskunnan ja Ranskan kanssa Venäjää vastaan. Voitto vahvisti imperiumin asemaa ja sen myötä alkoi viimeinen kukoistuksen kausi ennen valtakunnan lopullista tuhoa. Valtakunta oli monikansallinen mosaiikki, eikä enää millään kyennyt vastaamaan kaikkien sen asukkaiden tarpeisiin. Kansallinen, uskonnollinen ja kulttuurillinen yhtenäisyys puuttui. Viimein tappio ensimmäisessä maailmansodassa ja suurien alueiden menetys aiheuttivat Osmanien valtakunnan lopullisen luhistumisen. Sen tuhkasta Turkin tasavalta nousi Mustafa Kemal Atatürkin johdolla vuonna 1923.¹⁷

¹² Davison 1988, 72.

¹³ Hämeen-Anttila 2004, 78.

¹⁴ Davison 1988, 73-74.

¹⁵ Davison 1988, 74.

¹⁶ Werner & Markov 1979, 326; Davison 1988, 78.

¹⁷ Davison 1988, 79-80; Howard 2001, 80-90.

3 Lähetystyö 1800-luvulla: “The Great Experiment”

3.1 Lähetystyöntekijöiden teologia ja ideologia

Lähetystyön perusajatus nousee Raamatusta Jeesuksen lähetyskäskystä (Matt. 28:18-20). Usein siihen liitetään myös lähimmäisen auttaminen kristillisen lähimmäisenrakkauden nimissä. Näiden kristinuskon perusajatuksien lisäksi 1800-luvun lähetystyö oli aikansa lapsi ja näin ollen se imi itseensä oman aikakautensa ideologiset ja teologiset käsitykset.

Suurimpana vaikuttajana 1800-luvun lähetystyön teologiassa kuin kaikessa muussakin valistusajan ajattelussa oli järjen ihannointi. Järki nähtiin ylivertaisen tiedon hankinnassa ja järjen avulla ihminen voisi ymmärtää, mikä on oikein ja mikä väärin. Järki olisi vihdoin se väline, joka nostaisi ihmiskunnan uuteen kukoistukseen.

Lähetystyöhön sovellettuna järkevyys tarkoitti järkeviä metodeja. Avainsanoja olivat modernismi, vapaus, tasa-arvo, evolutionismi, koulutus, yksilökeskeisyys ja myös “läntisen ihmisen ylivertaisuus alikehittyneisiin kulttuureihin nähden”. Kristinuskon ja nimenomaan sen protestanttinen muoto oli järkevä uskonto, jonka kuka tahansa järkevä ihminen ottaisi iloiten vastaan, kunhan hän ensin olisi saanut tarvittavan sivistyksen.¹⁸ Suurissa tieteen edistysaskelissa erityisesti Yhdysvalloissa nähtiin Jumalan valtakunnan jo olevan puhkeamassa esiin.¹⁹

Lähetystyöntekijät ymmärsivät kristillisen uskon ja länsimaisen kulttuurin yhdeksi ja samaksi asiaksi: mikäli omaksui toisen, oli luonnollista omaksua myös toinen. Kristinuskon oli järkevän, modernin, terveen ja hyvän yhteiskunnan tausta. Tätä näkemystä edustivat sekä fundamentalistit että liberaalit *social-gospelin* eli sosiaalisen evankeliumin kannattajat. Siinä missä fundamentalisteille oli tärkeää sielujen pelastaminen, olivat liberaalit kiinnostuneempia maallisen hyvän ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden sekä tasa-arvon lisäämisestä. Molemmat ryhmät ajattelivat saavuttavansa tavoitteensa järkevän länsimaisen kulttuurin avulla.²⁰

Kulttuurillisen ylemmydentunteen lisäksi myös rodullisen ylivertauuden korostaminen vaikutti lähettien ajatteluun. Vaikka jotkut lähetit olivat sitä mieltä, että Lähi-idän asukkaat olivat intellektuaalisesti korkealla tasolla, oli kuitenkin yleisempää nähdä heidät ihmisrodun alemmina edustajina. Erityisesti tämä järjellinen alemmuus näkyi monien lähettien mukaan muslimien fatalismissa, taikauskaisuudessa ja naisen huonossa asemassa islamilaisissa maissa.²¹

Islamiin suhtauduttiin useinkin hyvin kielteisesti lähettien parissa. Taustalla kaikui edelleen Lutherin kritiikki. Profeetta Muhammedia pidettiin milloin himojensa orjana, milloin itse Antikristuksena, milloin tyrannina. Islam oli rituaaleihin kangistunut kuollut uskonto tai harhaoppi. Muslimit nähtiin suvaitsemattomina fanaatikkoina. Mielenkiintoista on, että Osmanien valtakunnassa vierailleet länsimaalaiset, jotka eivät olleet lähetystyöntekijöitä, kuvasivat muslimeja suvaitsevaisiksi ja olivat sitä mieltä, että maassa toteutui uskonnonvapaus varsin hyvin. Lähetit ilmeisesti halusivat kuvata islamia mahdollisimman negatiivisesti, jotta heidän työnsä näyttäisi enemmän oikeutetulta.²² Yleisesti ottaen lähetystyö nähtiin yhtenä osana “valkoisen miehen

¹⁸ Pikkert 2006, 45-46.

¹⁹ Pikkert 2006, 48.

²⁰ Pikkert 2006, 47-48.

²¹ Pikkert 2006, 49-51.

²² Pikkert 2006, 52-56.

taakkaa”, eräänlaisena holhoavana vastuun ottamisena “vähemmän kehittyneitä” ihmisiä kohtaan.²³

Vaikka onkin totta, että Osmanien valtakunta oli tieteellisessä kehityksessä länsimaita jäljessä, oli lähettien asenne kuitenkin valtakunnan historiaa ajatellen hyvin ylimielinen. Helposti näytti unohtuvan, että turkkilainen kulttuuri oli vanhaa ja rikasta. Myös kulttuurierot jätettiin lähetystyössä huomioimatta: muslimin ajattelu ei ole yksilökeskeistä vaan kollektiivista, se ei ole rationaalista vaan mystistä; islamilainen kulttuuri ei niinkään seuraa länsimaista oikeus-vääryys –mallia, vaan ennemminkin kunnia-häpeä –mallia.²⁴ Tämä tietämättömyys ja välinpitämättömyys oli osoittautuva tuhoisaksi lähetystyön tavoitteille.

3.2 Lähetystyön tavoitteet

Lähetystyön alkuperäinen pitkän tähtäimen tavoite Osmanien valtakunnassa oli käännättää mahdollisimman paljon muslimeja kristinuskoon. Tähän tavoitteeseen pyrittiin erilaisten välitavoitteiden kautta, jotka vaihtelivat hieman kirkosta tai lähetysjärjestöstä riippuen.

American Board of Commissioners of Foreign Missionin toiminnassa tärkeänä välitavoitteena nähtiin Osmanivaltakunnan alueella toimivien vanhojen kirkkojen, kuten kreikkalais-ortodoksisen, nestoriolaisen tai armenialais-ortodoksisen kirkon reformointi. ABCFM:n lähetit pyrkivät siihen, että nämä paikalliset kristityt lähtisivät innoissaan mukaan suureen projektiin käännättämään muslimeja. Se tapahtuisi siten, että vanhojen kirkkojen jäsenille opetettaisiin Raamattua ja he näin huomaisivat omat ”harhakäsityksensä”. Suotavana pidettiin myös sitä, jos näiden vanhojen kirkkokuntien pohjalta syntyisi uusia protestanttisia kirkkoja. Tarkoitus oli ”sytyttää uudelleen sammunut Hengen tuli” vanhoissa kirkoissa, niin että se loistaisi ympärillä asuville muslimille. Koska katsottiin, että vanhojen kirkkojen jäsenet olivat moraalisesti rappeutuneita, olisi välttämätöntä aloittaa työ heistä: tätä ennen ei voisi ajatellakaan suoraa muslimeihin kohdistuvaa työtä. Muutoin nämä paikalliset kristityt olisivat huonona esimerkkinä muslimikäännynnäisille ja saattaisivat jopa olla esteenä työlle.²⁵ ”Sivistymättömille muslimille ei muutenkaan kannattaisi julistaa evankeliumia, sillä he eivät olisi älyllisesti valmiita ottamaan sitä vastaan.”²⁶

Muslimien suhtautuminen käännynnäisiin oli omalta osaltaan vaikuttamassa siihen, että työ keskitettiin paikallisiin kristittyihin. Vuoteen 1856 asti kääntäminen pois islamin uskosta oli lailla kiellettyä kuolemanrangaistuksen uhalla. Lyhyen uskonnollisen vapauden kauden jälkeen seurasi taas lakien tiukentaminen vuonna 1865 johtuen Osmani-imperiumin vallan lisääntymisestä Krimin sodassa saavutetun voiton myötä.²⁷

1800-luvun puolivälissä alkoi liberaaliteologia vallata alaa myös lähetystyöntekijöiden keskuudessa. Liberaalin protestantismin myötä hylättiin monet Raamatun ihmekertomukset järjen vastaisina (*Entmythologisierung*). Tässä uudessa ajattelussa ei enää niinkään puhuttu synnistä vaan sivistyksen puutteesta. Sivistymättömyyden tilasta olisi mahdollista vapautua lähimmäisenrakkauden ja oikean tiedon sekä koulutuksen avulla. Tämänkaltainen ajattelutapa vahvisti entisestään valistuksen ajattelumaailman sisäistäneiden lähettien vakaumusta siitä, että

²³ Pikkert 2006, 48-49.

²⁴ Hämeen-Anttila 2004, 70-71, 170-171, 188; Pikkert 2006, 56.

²⁵ Pikkert 2006, 68-70.

²⁶ Pikkert 2006, 63-64.

²⁷ Pikkert 2006, 64-67.

lähetystyö oli itse asiassa tämänpuoleisen maailman hyvinvoinnin lisäämistä, sivistyksen levittämistä ja kärsimyksen lievittämistä länsimaisen teknologian ja tietämyksen avulla.²⁸ Lähetystyöstä alkoi muodostua kehitysyhteistyötä, eikä enää pyrittykään niin suuressa määrin käännyttäisten aikaansaamiseen.

3.3 Lähetystyön strategia

Lähetystyön strategia sai nimekseen ”The Great Experiment” eli Suuri koe. Kyseessä on ABCFM:n käyttämä nimitys, joka kuvaa hyvin aikakauden lähetystyön ponnisteluja: oltiin kokeilemassa jotakin aivan uutta, järkevää lähetystyön metodologiaa. Strategia lähti liikkeelle siitä, että tavoitettaisiin Osmanien valtakunnan vähemmistökristityt ja tuotaisiin maahan länsimaisen edistysellisen tieteen aikaansaannoksia, jotka vähitellen sivistäisivät väestön, jolloin ihmisistä tulisi vastaanottavia evankeliumille. Ajalle tyypillistä oli rajaton optimismi ja luottamus siihen, että kun vain tarpeeksi aikaa ja rahaa investoidaan, seuraavat tulokset kuin itsestään.²⁹ Kolmena tärkeimpänä metodina vanhojen kirkkojen jäsenten saavuttamiseksi ja voimaannuttamiseksi nähtiin koulujen ja sairaaloiden perustaminen sekä kirjallisuuden tuottaminen. Myös naisen aseman parantaminen nähtiin tärkeänä lähetystyön tavoitteiden kannalta.

Ehkä merkittävin lähetystyöntekijöiden perustama oppilaitos, vuonna 1863 avattu amerikkalainen *Robert College*, syntyi Istanbulissa ja on tänäkin päivänä yksi modernin Turkin merkittävimmistä lukioista. Kouluihin otettiin tavoitetta noudattaen ennen kaikkea vähemmistökristittyjen ryhmien edustajia, armenialaisia, kreikkalaisia, bulgaareja ja syyrialaisia. Oppiaineisiin kuului englannin, ranskan, turkin, armenian ja kreikan kielen lisäksi matematiikkaa, taloustiedettä, luonnontieteitä, historiaa, musiikkia ja uskontoa.³⁰ Pääpaino oli yleissivistyksellä, ei uskonnollisilla kasvatuksella. Kouluja oli yleensä tytöille ja pojille erikseen. Erityisen hyvän esimerkin koulusta antaa ABCFM:n johtama Beirutin naisseminaari (*Beirut Female Seminary*), jonka tarkoitus oli tehdä tytöistä sivistyneitä ja kristittyjä vaimoja, jotka toimisivat ”agentteina” perheissään levittäen kristinuskoa. Näin sekä koulutus että naisen aseman parantaminen voitiin valjastaa lähetystyön käyttöön.³¹

Sairaaloissa, joita perustettiin eri puolille valtakuntaa, oli moderni, länsimainen kalusto. Alun perin sairaaloiden ensisijainen tehtävä oli palvella maassa asuvia lähettejä ja heidän perheitään, sekä toissijaisesti muita Osmanivaltakunnassa asuvia ihmisiä, ennen kaikkea vähemmistökristittyjä. Myöhemmin pääpaino siirtyi vähemmistökristittyjen auttamiseen. Myös lääketieteellinen koulutus koettiin tärkeänä ja erityisesti moni armenialainen lääkäri sai koulutuksensa lähetyslääkärien opissa. Esimerkkinä mainittakoon Adanan Kansainvälinen sairaala, jonka potilaista vuonna 1914 oli vähemmistökristittyjä 2414 henkilöä ja muslimeja 690.³²

Kolmas merkittävä työmuoto oli kirjallisuustyö. 1800-luvun aikana lähetystyöntekijät käänivät miljoonia sivuja materiaalia arabiaksi, turkiksi, kreikaksi, armeniaksi, syyriaksi ja bulgariaksi. Käännettävään materiaaliin kuului Raamatun lisäksi monenlaista hartauskirjallisuutta, apologeettisia tekstejä, protestanttista teologista kirjallisuutta sekä lähetyskoulujen tarpeisiin valtavat määrät eri tieteenalojen tekstejä ja oppikirjoja. Myös monet vähemmistökristittyjen sanomalehdet kuten armenialais-kristillinen viikkolehti *Avedaper* (Ilosanomien tuoja) julkaistiin lähettien painokoneiden ansiosta. Esimerkiksi Smyrnan eli nykyisen Izmirin kirjapaino tuotti

²⁸ Pikkert 2006, 56-57.

²⁹ Pikkert 2006, 69-70.

³⁰ Pikkert 2006, 69, 72-73.

³¹ Fleischmann 2006, 263-267; Pikkert 2006, 50-52.

³² Pikkert 2006, 74-75.

vuosina 1831-1915 neljä miljoonaa kappaletta eri kielisiä Raamattuja ja samoin neljä miljoonaa kappaletta muita kuin kristillisiä kirjoja.³³

Varmistaakseen oman turvallisuutensa lähetit rakennuttivat suuria lähetyskeskuksia oppilaitostensa ja sairaaloidensa yhteyteen. Nämä ”kaupungit kaupungissa” olivat usein muurein suojattuja pieniä linnoituksia, mielellään korkealle paikalle rakennettuja, ja olivat omiaan herättämään paikallisten ihmisten epäluuloja.³⁴

4 Lähetystyön tulokset

4.1 Lähetystyön vaikutus Osmanivaltakunnassa: modernisaatiota ja nationalismia

Suurella sivistys- ja kirjallisuustyöllä lähetit vaikuttivat Osmanivaltakunnan tieteelliseen kehitykseen. Erityisesti käännösprojektit antoivat oman panoksensa siihen, että valtakunta otti vuosina 1839-1876 kestäneellä *Tanzimat*-kaudella pitkän askeleen modernisaatiopyrkimyksissään. Armeija, talous, koulutus, oikeuslaitos ja valtionhallinto pyrittiin uudistamaan länsimaisen esikuvan mukaisesti.³⁵

Tehdyllä lähetystyöllä oli erityisen merkittävä vaikutus eri kansallis-uskonnollisten vähemmistöjen keskuudessa: Robert Collegessa aikansa huippukoulutuksen saaneet bulgaarit vaikuttivat suurelta osin Bulgarian valtion syntyyn. Vastaavasti kävi myös Syyriassa. Nationalismi aatteena levisi lähetystyöntekijöiden kouluista käsin monikulttuurisen valtion eri vähemmistöjen pariin aiheuttaen suurta kuohuntaa.³⁶

Lähetystyöntekijöiden tuottama apologeettinen, islamia vastaan suunnattu kirjallisuus sai aikaan toisaalta vihaa muslimien parissa, toisaalta se vaikutti islamilaisen teologian kehittymiseen ja uudistumiseen, kun muslimiteologit joutuivat etsimään vastauksia lähettien esittämään kritiikkiin. Parhaimmillaan kyse oli molemminpuolisesta teologisesta dialogista, jossa oppineet väittelivät keskenään tasaveroisina. Muslimiteologit osasivat hyödyntää modernin kristillisen eksegetiikan tutkimustuloksia kristinuskoa itseään vastaan ja pyrkivät osoittamaan Raamatusta epäjohdonmukaisuuksia ja historiallisia virheitä.³⁷

4.2 Lähetystyön vaikutus vähemmistö kristittyjen parissa

Myös muutamia ihmisiä kääntyi protestanttisen kristinuskon eri suuntauksiin. Käännynnäiset tulivat pääasiassa vanhojen kirkkojen jäsenten keskuudesta. Vuodesta 1846 alkaen armenialais-ortodoksinen kirkko ekskommunikoi jäsenensä, jotka olivat alkaneet noudattaa lähetystyöntekijöiden oppeja. Seurauksena oli pienten luterilaisten, reformoitujen ja muiden protestanttisten kirkkojen perustaminen entisiä armenialais-ortodokseja sekä muita vanhojen

³³ Pikkert 2006, 76-79.

³⁴ Pikkert 2006, 75-76.

³⁵ Howard 2001, 60-64.

³⁶ Davison 1988, 80-81; Pikkert 2006, 93.

³⁷ Pikkert 2006, 96-98.

kirkkojen käännyttäisiä varten. Kirkot määräytyivät yleensä kansallisuuden mukaan kuten esimerkiksi armenialais-evankelinen kirkko. Vuosina 1859-1909 evankelisten kristittyjen määrä nousi maassa seitsemästä tuhannesta aina 54,000 asti. Jäsenten ”kalastelusta” johtuen vanhat kirkkokunnat vihastuivat protestanttisille läheteille, mikä vaikeutti heidän tehtävänsä entisestään.³⁸ Lännestä tulleet lähetystyöntekijät eivät useinkaan ajatelleet vanhojen kirkkojen jäseniä kristittyinä, vaan näkivät kaikki paikalliset ihmiset maan islamilaisen kontekstin läpi.³⁹

Evankelisten kristittyjen määrän kasvun myötä oli mahdollista painostaa sulttaania perustamaan protestanttinen *millet* eli ”kansaa”. *Millet* oli laillinen status, joka voitiin myöntää tietylle väestöryhmälle ja se takasi tietyn itsehallinto-oikeuden. Sellainen oli tähän mennessä ollut esimerkiksi kreikkalaisilla ja armenialaisilla kristityillä. Uutta oli kuitenkin, että vanhoja *millettejä* oli hallittu niiden patriarkkojen kautta⁴⁰, mutta protestanttisella ryhmällä ei ollut selkeää johtajaa, kun se vuonna 1850 perustettiin. Se oli näin ollen vaikeasti kontrolloitavissa.⁴¹ Esimerkiksi Konstantinopolin ekumeeninen patriarkka oli sulttaanin käskystä ekskommunikoinut kreikkalaiset vapaustaistelijat, jotka nousivat kapinaan vuonna 1820.⁴² Tällainen suora käskytyks ei protestanttien kohdalla enää ollut mahdollista.

4.3 Millet, kapitulaatiot ja suurvaltapolitiikka

Millet-status mahdollisti läntisten suurvaltojen vallankäytön Osmani-imperiumin alueella, kun ne vuoron perään julistautuivat protestanttien suojelijoiksi. Tämänkaltaisen suojelustatus, jota kutsuttiin kapitulaatioksi, oli yleinen käytäntö 1800-luvun politiikassa Osmanivaltakunnassa. Ranska oli kaikkien roomalaiskatolisten suojelija ja Venäjä kaikkien ortodoksien.⁴³ Erityisesti Iso-Britannia ja Yhdysvallat pyrkivät nyt toteuttamaan omaa politiikkaansa Lähi-idässä käyttämällä kapitulaatiota ja lähetystyöntekijöitä tekosyynä toiminnalleen.⁴⁴

Seurauksena oli lähettien epäsuosio turkkilaisten keskuudessa: heidät nähtiin vieraan vallan agentteina, jotka pyrkivät myyräntyöllään hajottamaan valtakuntaa sisältäpäin. Turkkilaisille kaikki protestanttinen ja pian kaikki kristillinen alkoi tarkoittaa yhtä kuin ”turkkilaisvastainen”. Tämä asenne on säilynyt piilevänä nykypäivään asti, mikä vaikeuttaa Turkissa tehtävää kristillistä työtä edelleen.⁴⁵

4.4 Turkkilaisten reaktio lähetystyöhön

Turkkilaiset kokivat erittäin negatiivisena lähettien koulutustyön kristillisten vähemmistöryhmien parissa. Turkkilaisten näkökulmasta vähemmistöt asetettiin etuoikeutettuun asemaan. 1800-luvun Osmanivaltakunnassa vähemmistöjen edustajia oli monilla merkittävillä paikoilla talouselämässä sekä tieteessä ja politiikassa, aina ministeritasolle asti. Esimerkiksi Korkeimman Portin eli Osmanivaltakunnan hallinto- ja byrokratiakeskuksen kielenkääntäjät eli *dragomanit* olivat perinteisesti kreikkalaisia.⁴⁶ Lähi-idän ensimmäinen moderni asianajaja-, pankkiiri-, opettaja-,

³⁸ Pikkert 2006, 89.

³⁹ Tamcke 2006, 189.

⁴⁰ Baum 2005, 50.

⁴¹ Pikkert 2006, 88.

⁴² Baum 2005, 42.

⁴³ Davison 1988, 79.

⁴⁴ Pikkert 2006, 61.

⁴⁵ Pikkert 2006, 61-63.

⁴⁶ Davison 1988, 76.

lääkäri- ja kauppiassukupolvi koostui nimenomaan lähetystyöntekijöiden kouluttamista vähemmistökristityistä.⁴⁷

Osmanien valtakunnan asukkaiden enemmistö koki vähemmistön erityisaseman epäoikeudenmukaisena ja uhkaavana omalle olemassaololleen. Kansallisuusaate löysi jalansijaa myös turkkilaisten parissa. *Tanzimat*-kauden jälkeinen aika vuodesta 1876 eteenpäin oli täynnä erilaisia vainoja milloin mitäkin yleensä kristillistä vähemmistöryhmää kohtaan. Vainojen huippuina voidaan pitää vuosien 1895-1896 verilöylyjä armenialaisten kristittyjen parissa sekä armenialaisten kansanmurhaa ensimmäisen maailmansodan aikana, jossa kuoli jopa miljoona ihmistä.⁴⁸ Lisäksi Osmanivaltakunta karkotti sodan aikana lähes kaikki kreikkalaiset alueiltaan.⁴⁹

Tutkijat ovat eri mieltä siitä, olivatko vainot lähetystyön syytä. Orientalisti ja teologi Pieter Pikkert näkee lähettien toiminnan vähemmistökristittyjen parissa yhtenä pääsyynä vainoille.⁵⁰ Hänen virkaveljensä, saksalainen Martin Tamcke, joka toimii ekumeenisen teologian professorina Göttingessä, asettuu päinvastaiselle kannalle: uusi usko ei missään tapauksessa ollut syytä ”väkivallan kierteeseen”, mutta ei kyennyt sitä estämään.⁵¹ Totuus on jossakin näiden ääripäiden välissä. Tuskin lähettien toiminta oli yksin syytä vainoihin, joiden taustalta löytyy myös vuosisatojen enemmistö-vähemmistö –asetelman aiheuttama kitka. Toisaalta missionaarinen työ toimi katalysaattorina, joka nopeutti lopulta vihareaktiota korostamalla enemmistön ja vähemmistöjen eroja.

4.5 1800-luvun lähetystyön analyysi

Kun otetaan huomioon asetetut tavoitteet, voidaan sanoa, että Osmanivaltakunnassa tehty lähetystyö 1800-luvulla epäonnistui. Valtakunnassa ei syntynyt suurta herätystä vanhojen kirkkojen sisällä, vaan lähettien toiminta johti ekumeeniseen fiaskoon: kristityt Lähi-idässä etäännyivät ja vieraantuivat toisistaan ja näitä haavoja paikkaillaan edelleen. Muslimitaustaisia käännyttäjiä oli muutamia, mutta ei kovin monia käytettyihin resursseihin nähden. Katkerana lähetit joutuivat huomaamaan, että oman kulttuurin vieminen vieraaseen maahan ei ole yhtä kuin kristinuskon levittäminen. Sivistys ja länsimaiset käytännöt eivät tuoneetkaan toivottua uskoa ja rakkautta. Sen sijaan että lähettien työ olisi avannut ihmisten sydämet vastaan evankeliumin, se johtikin siihen, että sekä ihmisten sydämet että valtion rajat sulkeutuivat lähetystyölle aina meidän päiviimme asti.⁵²

Ainoa lähetystyön onnistuminen voitiin nähdä siellä, missä työ kohdistettiin suoraan muslimeihin ja tähtäsi seurakunnan perustamiseen sekä hengelliseen julistukseen, ei niinkään sivistystyöhön ja koulujen perustamiseen. Ongelmallista tällöin kuitenkin oli, että työ rakentui usein yhden innostuneen ja lahjakkaan lähetin ympärille. Tämän kuollessa tai joutuessa poistumaan maasta lähetin aloittama työ keskeytyi: organisaation antama voima ja tuki puuttuivat.⁵³

⁴⁷ Pikkert 2006, 74.

⁴⁸ Baum 2005, 57, 110-111.

⁴⁹ Baum 2005, 126-133.

⁵⁰ Pikkert 2006, 94.

⁵¹ Tamcke 2006, 189.

⁵² Pikkert 2006, 87.

⁵³ Pikkert 2006, 83-85; Tamcke 2006, 180-181.

Kun Osmanien valtakunta liittyi alkavaan maailmansotaan keskusvaltojen puolella 29. lokakuuta 1914⁵⁴, joutuivat ensin brittiläiset ja myöhemmin amerikkalaiset lähetystyöntekijät keskeyttämään työnsä maassa. Pakollinen tauko antoi mahdollisuuden reflektoida ja analysoida vuosisadan ajan tehtyä lähetystyötä ja miettiä uusia strategioita sen toteuttamiselle sodanjälkeisessä Turkissa. Tehdyistä virheistä oppiminen ja uusien, toimivien menetelmien kehittäminen lähetystyöhön muslimien parissa on haaste, joka on jatkunut läpi 1900-luvun aina meidän päiviimme asti.⁵⁵

Historiasta on vedettävä johtopäätökset ja toimittava jatkossa niiden mukaan, ettei vanhoja virheitä toistettaisi. Lähetystyö ei voi olla länsimaisen kulttuurin edistyksen levittämistä, sillä toisin kuin 1800-luvun lähetit ajattelivat, kristinusko ja länsimainen kulttuuri eivät ole yksi ja sama asia. Lähetystyössä ei voi suhtautua alentuvasti vieraisiin kulttuureihin, vaan on nähtävä niiden rikkaus ja hyödynnettävä sitä lähetystyön päätehtävän toteuttamisessa. Suhtautuminen islamiin ei voi olla vihamielistä, vaan parhaat tulokset saadaan aidolla dialogilla kristillisen rakkauden ja keskinäisen kunnioituksen hengessä. Lähetystyössä täytyy ylläpitää hyviä suhteita toisiin kristillisiin kirkkokuntiin, varsinkin vanhoihin kirkkoihin. Toisiin kristittyihin on suhtauduttava kunnioittavasti eikä pidä ”kalastella toisen lammikosta”, eli ei pidä harjoittaa käännytystyötä toisen kirkon jäsenten piirissä. Lähetystyön strategian täytyy tähdätä paikallisten seurakuntien synnyttämiseen, jotka koostuvat paikallisista kristityistä. Toimintakielen täytyy olla paikallinen kansankieli. Työtä ei voi jättää yksittäisen motivoituneen lähetin varaan vaan koko lähettävän järjestön tai kirkon täytyy sitoutua työhön ja taata näin ollen jatkuvuus ja pysyvyys. Poliitiikka ja lähetystyö on pidettävä kaukana toisistaan. Lähetystyö ei voi olla vain tämänpuoleiseen elämään keskittyvää auttamista vaan lähettien on palautettava mieleensä perinteinen, keerygmaattinen eli julistuksellinen lähetystyö, josta on runsaita esimerkkejä Raamatussa (esim. Apt. 2:38).

⁵⁴ Werner & Markov 1979, 327.

⁵⁵ Pikkert 2006, 102-106.

5 Lähde- ja kirjallisuusluettelo

5.1 Lähteet

Luther, Martin

1530 Heerpredigt wider den Türken.
<http://www.martinluther.dk/tyrk3.html>. Viitattu 15.11.2011.

5.2 Kirjallisuus

Baum, Wilhelm

2005 Die Türkei und ihre christlichen Minderheiten. Geschichte – Völkermord – Gegenwart. Klagenfurt-Wien: Kitab Verlag.

Davison, Roderic H.

1988 Turkey. A short history. Huntigdon: The Eothen Press

Fleischmann, Ellen

2006 Evangelization or Education: American Protestant Missionaries, the American Board, and the Girls and Women of Syria (1830-1910). – New Faith in Ancient Lands. Western Mission in the Middle East in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries. Boston: Brill.

Howard, Douglas A.

2001 The history of Turkey. Westport: Greenwood Press.

Hämeen-Anttila, Jaakko

2004 Islamin käsikirja. Helsinki: Otava.

Norwich, John J.

1997 Byzanz. Aufstieg und Fall eines Weltreichs. Berlin: Propyläen.

Pikkert, Pieter

2006 Protestant Missionaries to the Middle East: Ambassadors of Christ of Culture? Diss. University of South Africa.
<http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/722/thesis.pdf?sequence=1>. Viitattu 13.11.2011.

Tamcke, Martin

2006 Die deutschen Kurdenmissionen in Mahabad in ihrem Kontakt zu den orientalischen Christen. – New Faith in Ancient Lands. Western Mission in the Middle East in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries. Boston: Brill.

Werner, Ernst & Markov, Walter
1979 Geschichte der Türken von den Anfängen bis zur Gegenwart. Berlin: Akademie-
Verlag.